

A MAGYAR SCHÖNSTATT MOZGALMAT MEGHATÁROZÓ KARIZMATIKUS SZEMÉLYEKRŐL SZÓLÓ ELBESZÉLÉSEK NARRATÍV ELEMZÉSE

Oroszi Borbála

orosziborbála@gmail.com

DOI: 10.20520/JEL-KEP.2022.3.81

Absztrakt

Tanulmányomban egy kortárs vallási megújulási mozgalom, mégpedig a Nemzetközi Schönstatti Apostoli Mozgalom hazai alcsoportjának közösségi összetartó erejének egy kiemelt aspektusát vizsgálom. A kutatás során – többek között – felmerült, hogy a közösségi azonosságtudatra és az egyéni vallási identitásra gyakorolt hatása miatt jelentőségteljesek a Mozgalom történetében kiemelkedő karizmatikus személyekről szóló elbeszélések és az ezekhez való reflektív viszonyok. Tanulmányomban elemzem a Mozgalmat meghatározó karizmatikus egyének tanításainak és cselekvéseinek főbb üzeneteit, valamint vizsgálom azoknak a jelenkori tagságra gyakorolt hatását.

Kulcsszavak

vallási megújulási mozgalom, karizmatikus alapító, narratív elemzés, vallásantropológia

NARRATIVE ANALYSIS ABOUT THE SIGNIFICANT CHARISMATIC PERSONS OF THE HUNGARIAN SCHOENSTATT MOVEMENT

Borbála Oroszi

Abstract

In my study, I examine one of the main key aspects of the community cohesion of a contemporary religious renewal movement, namely in the International Schoenstatt Apostolic Movement's Hungarian community. During the research, among others, revealed the importance of the narratives of prominent charismatic persons in the history of the Movement. These narratives are significant because of their impact on Schoenstatt community identity and individuals' religious identity, as well as important the member's reflective relationships to them. In this study, I analyze the main messages of the teachings and actions of the charismatic individuals who define the Movement and I examine their impact on current membership.

Keywords

religious renewal movement, charismatic founder, narrative analysis, religious anthropology

A MAGYAR SCHÖNSTATT MOZGALMAT MEGHATÁROZÓ KARIZMATIKUS SZEMÉLYEKRŐL SZÓLÓ ELBESZÉLÉSEK NARRATÍV ELEMZÉSE

Oroszi Borbála

Az újító vallási mozgalmak a történelem minden korszakában formálták a hithez, a formális vallási keretekhez és a hétköznapi vallási élethez való viszonyt (Csordas 2007, Gooren 2012, Milovanović 2021, Ponzetti 2014). Ezek a megújító törekvések vagy utat találtak a hivatalos egyházi keretek között, így sikeresen megreformálták azt belülről vagy olyan ellenállásba ütözköztek, amely hatására a mozgalmak elhaltak, az alapítók a hivatalos kereteken kívül új közösséget hoztak létre, illetve új egyházat építettek (Havasi 2018: 108). A jelen kutatás középpontjában álló hitmegújító mozgalom, vagyis a Schönstatt Mozgalom egy elhivatott ember újító szándékából nőtt ki és vált napjainkra nemzetközi nagyságú közösségé. A Joseph Kentenich által alapított Nemzetközi Schönstatti Apostoli Mozgalom, amelyet 1914. október 18-án egy Rajna menti német falu kápolnájában, Schönstattban alapítottak hierarchiájának összetettségében, továbbá küldetésének, feladatainak sokféleségében is eltér a korábban létrehozott szerzetesrendektől, hiszen az alapító hamar felismerte, hogy az új (modern) kor milyen kihívások elé állítja majd a Római Katolikus Egyházat, a társadalmakat, valamint a hívő és a nem hívő embereket egyaránt. Korát megelőzve választ kínált azokra a kérdésekre, amelyeket az egyház vezetői a XX. század elején még fel sem mertek tenni.

A Magyar Schönstatt Mozgalom – a Kamarás István féle felosztás alapján (1994) – a karizmatikus személyhez kötődő mozgalmak közé tartozik. Jellemzően minden mozgalomban megtalálhatóak azok a meghatározó személyek, akik munkássága és élete példaértékű a tagok számára, továbbá altruisztikus törekvéseik nélkül az adott mozgalom növekedése, gyarapodása, fejlődése más pályát járt volna be. A vizsgált közösségben számos kulcsfontosságú emberről szóló diskurzus rajzolódott ki az interjúk során. Az empirikus anyag elemzésekor kiemelkedő volt Joseph Kentenich mellett Tilmann Beller személye; az alapító házaspárok közül számos narratívában, elbeszélésben megjelentek a Gódány házaspárról szóló történetek és sokak számára volt meghatározó Ozsvári Csaba öröksége is. Ebben a tanulmányban feltárom, bemutatom és vizsgálom, hogy a kutatásban résztvevő elbeszélők milyen elbeszéléseket fogalmaznak meg az itt felsorolt karizmatikus személyekről.

A tanulmányban bemutatott elemzés egy hagyományos primer alapkutatás – doktori tanulmányaim során elvégzett kutatásom – azon részeredményeit tartalmazza¹, melyek a kö-

¹ A kutatónak a témában korábban publikált tanulmányai: Oroszi, B. (2022) „Szent és boldog magyar családok építése”. Csatlakozás történetek, identitás narratívák – a Magyar Schönstatt Mozgalom val-

zösség életvilágának azon aspektusait érinti, amelyeken keresztül feltárulnak a csoportidentitás diskurzusának alapvető építőelemei. Így például a közösségi azonosságtudatra és az egyéni vallási identitásra gyakorolt hatása miatt jelentőségteljes volt a Mozgalom történetében kiemelkedő karizmatikus személyekről szóló elbeszélések és az ezekhez való reflektív viszony. Kutatásomban arra kerestem a választ, hogyan erősítik a közösséghez tartozás élményét a Mozgalom meghatározó karizmatikus szereplőkről kialakított egyéni diskurzusok, továbbá, hogy milyen szerepet játszanak a kiemelkedő életutakról szóló elbeszélések a közösségi identitás megalkotásában?

A tanulmányban először kitérek a vizsgálat elméleti és módszertani alapjainak ismertetésére, majd a kutatási kérdést megválaszolását segítő empirikus anyag elemzését végzem el, végül lezárásképp összegzem a kutatás tapasztalatait.

Elméleti és módszertani megfontolások

A vizsgálat kvalitatív és kvantitatív kutatómódszertani technikákat alkalmazott, vagyis a feltáró jellegű kutatás magában foglalt egy online kérdőíves felmérést és narratív interjúk elkészítését. Az előkészületek megtétele és további ismerkedés után 2021. augusztusában megkezdtem az adatbázis építést, amelyhez egy több mint 100 kérdésből álló online kérdőívet használtam. A csoport tagjai lelkiismeretesen és elszántan vettek részt a kutatás első szakaszában, amelynek eredményeképp – az alapsokaság (körülbelül 2400 fő) több mint öt százaléka – 124 fő töltötte ki a kérdőívet és több mint 40 fő jelezte részvételi szándékát a második szakaszba. A 2022 elejére tervezett interjú vizsgálatban 25 narratív interjút vettem fel. Az interjúkban elhangzott állítások, ahogy az a kvalitatív elemzésből kiderül, számos esetben alátámasztották vagy kiegészítették a kérdőíves adatgyűjtés során kapott kvantitatív adatokat, így ez a kombinatív módszer alkalmasnak bizonyult a kutatási kérdések megválaszolására. Ebben a fejezetben a fent bemutatott kutatást megalapozó módszertani és elméleti háttér rövid ismertetése következik.

Hornyacsek a megismerés három kategóriáját különíti el, az első az elméleti módszerek (például: logikai következtetések, analógiák), a második az empirikus módszerek (mint a megfigyelés) és a harmadik csoportba sorolja a speciális módszereket, mint például a kérdezést (2014: 91). A kérdezés lehet szóbeli, mint az interjú és írott, mint a kérdőív, ami a társadalomtudományos kutatások egyik leggyakrabban használt adatgyűjtési módja. Célja, hogy jól strukturált kérdéssorral információkat nyerjünk a vizsgált célcsoportról és a kutatás tárgyát érintő témakörökről (Lietz 2009). A kérdőívek tipizálásánál különbséget tehetünk időbeni gyakoriságuk és a kitöltés módja szerint. A kutatás során használt kérdőívet a vizsgált közösség belső levelezési listáján osztottam meg és egy alkalommal – 2021. augusztusában – kérdeztem le, hiszen célja nem egy attitűd vagy folyamat változásának mérése volt, hanem a vizsgált közösségről szerettem volna átfogó képet kapni – adatbázist építeni – és meghatározni azokat a főbb tulajdonságaikat, amelyek kvantitatív eszközökkel mérhetőek. A kitöltés módja alapján a kérdőívet az online-önkitöltős kérdőívek típusába sorolom. Ezt a kitöltési módot kutatástechnikai mérlegelések után választottam ki, és minden lehetséges hátránya ellenére (Molnár 2010: 68), ebben a kutatásban a vizsgált közösség aktív közreműködésének köszönhetően jól működött. Ezt alátámasztja az is, hogy bár relatíve hosszú volt a kérdőív, hiszen majdnem 120 kérdésből állt, mégis egy-egy kitöltő átlagosan 130 percet töltött a válaszadással.

A deduktív ívű kutatómunka következő lépése az interjúk elkészítése volt. A kérdőíves adatgyűjtés elemzése után, annak eredményei alapján kirajzolódott tematikus csomópontok további vizsgálatának céljából interjúkat készítettem, vagyis a kvantitatív kutatást kiegészítettem

lásantropológiai vizsgálata. *Kapocs*, 2022/II. 61–73.; Oroszi, B. (2022) Egy kortárs vallási megújulási mozgalom szimbólumrendszerének feltáró elemzése. *Szellem és tudomány*, 2022/I. 103–147.

egy kvalitatív vizsgálattal. A kvalitatív kutatási stratégia magában foglalja a megfigyelést, az interjú készítést és a szövegelemzést is. Ez a kutatási forma rendszerint valamilyen nyitott kérdésre keresi a választ, a probléma okait és összefüggéseit kutatja, továbbá alkalmas egyedi jelenségek értelmezésére, valamint az okok és motivációk feltárására is. A kutatás során a felsorolt cselekvési formák közül elsősorban az egyéni interjúkészítést alkalmaztam, így olyan információkat tudhattam meg, amelyekhez más forrásból nem férhettem volna hozzá. A lehetséges interjúkészítési technikák közül a narratív interjú (Kovács 2007) módszer mellett döntöttem, amelyre jellemző, hogy az életrajzi elbeszélő maga strukturálhatja saját élettörténetének elbeszélését, így a keletkező szöveg egyszerre hordozza a felidézett múlt emlékeit és a jelen perspektíváját is (Kovács 2007). Ezt a típusú interjút általában három esetben veszik fel a kutatók (Bauer – Gaskell 2000): az első, ha egy társadalmi jelenség individuális reprezentációját, szubjektív megélését szeretnénk értelmezni, a második, ha társadalmi emlékezetet kutatunk, és végül – így az én esetemben is – ha a személyes és a csoportos identitást elemzünk (Kovács 2011).

A tanulmánynak nem célja az identitás mindenre kiterjedő definíciós problémáinak felvetése és tisztázása (Bondarenko – Leonova 2010, Brubaker – Cooper 2000, Calhoun 1998, Clarke 2008, Cohen 1997, Griffin 1977, Kántor 2001, Swann – Bosson 2010, Újvári 2009), mégis nem megkerülhető annak definiálása, hogy a kutatás során a vizsgált témakör szempontjából milyen aspektusból közelít és hogyan értelmezi azt a kutató.

Kiindulási pontként elmondható, hogy Richard Jenkins szerint az öntudat az elsődleges szocializáció interakcióin alapuló tanulási folyamat, amely során az „én” és az „önmagam” közötti viszonyban jön létre az öntudat alapvető formája (2002: 4). Kutatásunk szempontjából különösen is fontos ez a kijelentés, hiszen a vizsgált közösség tagjaira jellemző volt, hogy az elsődleges szocializációjuk során meghatározó vallásos neveltetést kaptak és ez adja egyéni identitásuk alapjait. Az a mód, ahogyan az egyén önmagára tekint (például római katolikus hívő) nem csak az „énképét” határozza meg és azt, ahogyan önmagát látja, hanem azt is, ahogyan mások előtt látszani szeretne (Jenkins 2002: 4). Mégis fontos hangsúlyozni, hogy a Mozgalom tagjai nem „másokhoz” vagy egy „külső tekintet” viszonyítják önmagukat, identitásuk meghatározásánál sokkal inkább egy „belső”, vagyis inkább „felsőbb/Isteni” szempontrendszerhez való igazodás jellemző.

Az identitás a kultúrakutatás egyik kulcsfogalma, amelyről Stachel-el egyetértve én is úgy vélekedek, hogy a kultúratudományi érvelések összefüggésében általában a kollektívumokra vonatkozik, illetve az individuális identitást a kollektívummal összefüggésben vagy a kollektívumhoz való tartozásként vizsgálják (2007: 5). Ebben az írásban ezt az általános érvényű elméleti megfogalmazást úgy konkretizálom, hogy megadom az empirikus kutatás alapján kirajzolódott viszonyítási pontokat. Az individuum identitását, vagyis az egyéni közösségi tagot nem a társadalom egészéhez, hanem a saját csoportjához (Újvári 2009: 270), vagyis a vizsgált közösséghez való viszonyrendszerén keresztül szemlélem. Ennek egyik fő oka, hogy a vizsgálatba bevont egyének is így tekintenek önmagukra. Az individuumok önképe a saját csoport (lásd Magyar Római Katolikus Egyház vagy Magyar Schönstatt Mozgalom) által kijelölt környezethez viszonyulva elbeszéléseken, narratívákon keresztül jön létre és újul meg.

Az elméletalkotók úgy definiálják a narratív identitást, mint az egyén belső történetét, amit úgy épít fel, hogy értelmet adjon az életének (Setran 2020: 94). A narratív identitás felépítésének folyamatából kiderül, hogy az elbeszélő ki volt, ki most jelenleg és kivé szeretne válni. Ennek a három periódusnak az összefonódása során derül ki az elbeszélőről, hogy mi az értelme, célja és jelentése az életének. Elsőként a múlt feltárása („past self”) alapján kirajzolódnak azok a főbb események és tapasztalatok, amelyek segítségével eljutunk a „jelen énjének” („present self”) bemutatásához (Setran 2020: 95). A narratív identitás felépítésének ebben a szakaszában elsősorban azok az élmények hangsúlyosak, amelyek kulcsfontosságú szerepet

töltöttek be abban, hogy az elbeszélő azzá váljon, ahogyan ma elfogadja önmagát, továbbá, aki a jövőben lenni szeretne. Egyfajta eredet történet, a „jelen énjének” megalapozása történik meg és iránymutatást ad a „jövő énjének” („future self”) (Setran 2020: 95). Továbbá egy-egy élet-történet elbeszélésekor nem csak arra keressük a választ, hogy kik vagyunk mi hanem, hogy miért vagyunk itt, hova tartunk és mindennek mi az értelme (Setran 2020: 97). A narratív én megmutatja, hogy az adott pillanatban kiemelt életesemények elbeszélésén keresztül hogyan hozzuk létre a kultúránk által befolyásolt és a társadalom által elfogadott mesternarratívát, vagyis hogyan definiáljuk önmagunkat.

Somers a narratívák elemzésénél négy különböző dimenziót határoz meg: ontológiai narratívák, nyilvános narratívák, metanarratívák és konceptuális narratívák (1994: 617). Az ontológiai narratívák azok, amelyekben meghatározzuk kik vagyunk mi, ezekben az elbeszélésekben alakulnak át az élmények, események történetekké (Somers 1994: 618). Az adott pillanatban megszülető történetek szituatívák, hiszen különféle hangsúlyt adhatnak nekik az elbeszélők. Így például, ha arra kérjük a narrátort, hogy egy bizonyos (például a schönstatti) szempontrendszerbe ágyazva adja át élettörténetét, megosztja velünk narratíváját, de merőben más hangsúlyú elbeszélést kaphatunk ugyanattól a személytől, abban az esetben, ha egy másik viszonyrendszert jelölünk ki a narratíva keretének. Vagyis az ontológiai narratívák beágyazottak bizonyos nyilvános diskurzusokba. Ezek a narratívák kulturálisan és intézményesen nagyobb formációkhoz kötődnek, mint az egyén. Ilyen nyilvános mikro- és makronarratívák jönnek létre például családok, munkahelyek, egyházak, kormányok vagy nemzetek történeteiből, elbeszéléseiből, akár mítoszaiból is (Somers 1994: 619). A harmadik nagy kategória a metanarratívák, amelyekbe a történelem kortárs szereplőiként mindnyájan – akár elbeszélőként, kutatóként vagy a kész termék olvasójaként is – beágyazódunk. Ilyen lehet például az iparosodás, a felvilágosodás, a modern kor vagy a kapitalizmus-kommunizmus, illetve természet-társadalom narratívája. Ezek az absztrakciók, elemek (lásd például vallás-társadalom) a legkevésbé reflektált elmei az egyéni elbeszéléseknek (Somers 1994: 619). Végül a negyedik típusba Somers a konceptuális vagyis fogalmi narratívákat sorolja. Ezeket a narratívákat az elbeszéléseket értelmező, azokat „kódoló” kutatók hozzák létre. Ezeknek a magyarázatoknak a létrehozása kihívásokkal teli, hiszen olyan szókincset kell kialakítani az ontológiai és nyilvános narratívákról, amely időben és térben is – vagyis a makronarratívákon – keresztül is kiállják a próbát és értelmezhetőek lesznek (Somers 1994: 620). Ennek a négy dimenzióknak a tudatosítása segítséget ad ahhoz, hogy egy-egy szubjektív narratívumot egy strukturáltabb szempontrendszer alapján lássunk, láttassunk és elemezzünk

A saját narratív identitás létrehozásakor hangsúlyossá válhatnak különféle dimenziók, amelyekben az egyén elhelyezi önmagát. Az interjúk elemzése során a narratívák létrehozásakor két ilyen hangsúlyos elem körvonalazódott: az első egy keresztény (lásd: római katolikus) szempontrendszer használata, a második egy csoporthoz – konkrétan a Magyar Schönstatt Mozgalomhoz – tartozás hangsúlyozása. A vizsgált téma szempontjából ezért fontos még a vallási identitás és a csoportidentitás fogalmainak bevezetése.

A kutatás központi témája a vizsgált közösség karizmatikus egyénekről szóló történeteinek hatása a közösség identitáskonstitutív gyakorlataira és azok feltárása volt, amely folyamatnak jelentős részét alkotta az egyének vallásos önazonosságának narratívákon keresztül történő megkonstruálása. A társadalomtudományban bevett mód a vallási identitást, a vallási életélményt a szubjektum narratíváján keresztül feltárni, hiszen ez a vallásos önazonosság („religious self”) az egyik legszubjektívabb és legintimebb önazonosság. A vallási identitás tartalmazza a személyiség, a központi értékek, az ideológiák, a hiedelmek és a moralitás olyan elemeit, amelyek jellemzően permanensek és nehezen változnak az egyén életútja során (Cho 2021: 10). Ahogyan korábbi kutatások is megállapították, hogy az identitás-struktúra szerves részeként a vallásos önazonosság a tradicionális értékek (család, szülőföld stb.) szűkebb, va-

lamint a kulturális (és a közösségi) értékek tágabb vonzáskörében helyezkednek el (Gereben 2005: 209), úgy ebben a kutatásban is bebizonyosodott, hogyha egy kimondottan vallásos közösség identitáskonstitutív elemeit – rítusait, történeteit, tradícióit stb. – vizsgáljuk, hasonló eredményre jutunk, vagyis a narratívákban kirajzolódó egyéni önazonosságban a vallási identitás és a vallásos közösségi közeg miatt a csoportidentitás központi helyet foglal el. Az elbeszélők szubjektív narratíváin keresztül képet kapunk egy karakteres schönstatti (vallásos) élményvilágról, amely nemcsak összehozza a közösséget, de megerősíti annak csoportidentitását és az összetartozást is.

Az egyén önmeghatározása során gyakran használ olyan tulajdonságokat, ismereteket, érzelmeket, amelyekben osztozik a saját csoport más tagjaival (Vincze 2007: 251), hiszen a társas identitás elmélete szerint az egyén identitása a saját csoportból származik (Sólyom 2015: 49). Viszonyítási pontként szolgál, hogy az egyén felfedezze, miben különbözik és miben hasonlít a választott csoport tagjaihoz képest. Az egyéni identitásban és az egyén által létrehozott narratívában a csoport gondolkodásmódja és értékrendszere is benne van (Sólyom 2015: 49), így ez is azt bizonyítja, hogy a szubjektumok – vagyis a vizsgált közösség tagjainak – narratív identitásának a kutatás középpontba helyezése indokolt.

Egy erős csoportidentitás megléte nem csak az adott közösség tagjainak, hanem magának a mozgalomnak is fontos (Dobratz 2001: 287), hiszen egy erős egységhez vezethet az, ha a tagok közötti kötelék megerősödik az által, hogy ha olyan karakteresen jól megkülönböztethető materiális (tárgyasult) és immateriális (szellemi) alkotóelemei vannak a csoportnak, amelyek alapvetőek a szubjektum identitása szempontjából. Amennyiben ezt a logikát megfordítjuk, egy erős egyéni identitás is támogatóan hat a kollektív identitás egészére.

Összefoglalva esetünkben, az individuum vallási identitásából fakadó motivációk hatására dönt úgy, hogy csatlakozik egy olyan közösséghez, amelynek jellemzőit törekszik teljes mértékben osztani (Máté-Tóth 2012: 206), elsajátítani, befogadni. A két identitásfaktor – vallási és kollektív identitás – kölcsönhatásban van egymással, így a vizsgálat során felfedezhettük, hogy képesek erősíteni is egymást, hiszen egy intenzívebb vallási élmény átélésének érdekében az egyének csatlakoznak egy olyan közösséghez, amely ehhez kereteket, eszme- és szabályrendszert biztosít, így erősödik a vallási identitás és a csoporthoz való tartozás tudata is. Az identitás nem egy statikus képződmény, fontos tulajdonsága a „folyamat-jelleg” (Máté-Tóth 2012: 207), minél inkább asszimilálódik az egyén és aktívabb része a kiválasztott vallásos közösségnek, annál erősebbé válhat a vallási identitása is, így e kettő szoros dinamikájából adódik egy kumulatív hatás. Ennek az identitást alakító, meghatározó formáló folyamatnak egyik kiemelten fontos építőeleme a közösségen belül alkotott kép a Mozgalom alapítójáról, meghatározó alakjairól. Ezek ismertetésén keresztül közelebről megvizsgáljuk a schönstatti identitást meghatározó, azt elmélyítő egyik alapvető összetevőjét.

Miután ebben a fejezetben áttekintettük a vizsgált téma főbb elméleti és módszertani kereteit, rátérnénk a fent tárgyalt módszerekkel összegyűjtött empirikus anyag egy kiválasztott részének elemzésére.

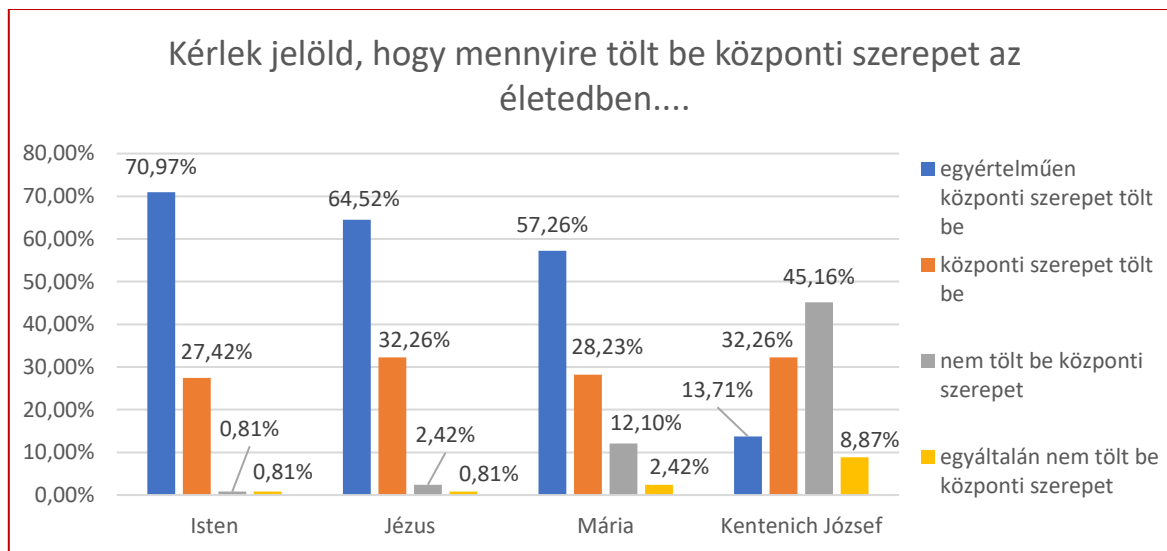
Joseph Kentenich (1885–1968)

Kentenich alapító atya működéséről összefoglalva elmondható, hogy tanításaival és reformjaival a célja az volt, hogy belülről újítsa meg a Katolikus Egyházat. Mozgalma központi alakjának Szűz Máriát választotta, ezzel is felhívta a figyelmet arra, hogy Mária segítségével, közbenjárásával a mozgalom tagjai közelebb kerülhetnek Istenhez és Jézushoz. Nem meglepő tehát, hogy a kvantitatív vizsgálat eredményei szerint a kérdőívet kitöltők életében Isten (98,39%), Jézus (96,78%) és Mária (85,49%) kimondottan központi helyet foglalnak el. Azon-

ban az adatokból kirajzolódik még, hogy a válaszadók egyik fele (45,97%) úgy nyilatkozott (1. ábra), hogy fontos neki az alapító atya, míg a közösség másik felének (54,03%) nem tölt be központi szerepet az életében. Ezt a megosztottságot tükrözta a kvalitatív vizsgálat adatainak elemzése is.

1. ábra

A közösségben kiemelt jelentőséggel bíró személyekkel kapcsolatos viszony

Volt olyan adatközlő, aki nem is nagyon említette meg az alapító atyát, hiszen az általa létrehozott narratívában, az ő személyes Schönstatt-történetében nem volt meghatározó Kentenich József, mindazonáltal megfigyelhetők voltak olyan elbeszélések is, amelyben a narrátorok reflektáltak az alapító közösségen belül betöltött szerepére, de nem jelezték, hogy a saját szempontjukból a jelenben lenne kifejezett aktualitása.

„Még nem kerültem olyan helyzetbe, hogy mélyebben tanulmányozzam Kentenich atyát (...) annyit tudok róla, amennyit hallottam.”²

„Annyira mélyen nem ismerem (...) volt már Kentenich atyáról szó (...) beszélünk róla, de még ismerkedésben vagyok vele, úgy érzem, hogy nem ismerem őt még eléggé.”³

Az interjúk során találkoztam olyan megfogalmazással is, amely kimondottan elutasító volt az alapító iránt, de miután jobban megismerte a tanítását, olyannyira megváltozott a Kentenich-el kapcsolatos attitűdje, hogy a közösségen belül olyan szerepet vállal, amelynek célja, hogy szélesebb körben ismerté tegye az ő munkásságát.

„Egyébként Kentenich atya kapcsán is így voltam (...) tehát nagyon nem tetszett, hogy mi közöm hozzá (...) amikor a legkisebb gyermekem született beneveztünk kisgyetemre. (...) És ott Kentenich atya bemutatkozott nekünk, hogy 'én sem egy gyűjtemény vagyok, hanem egy élő személy'. Mi azon dolgozunk, hogy a most betérők is tisztán a gyökerekhez csatlakozhassanak (...) Kentenich atyához, Istenhez, Máriához.”⁴

Többen nyilatkoztak úgy, hogy döntő volt a Kentenich-el való kapcsolatukban az, amikor jobban megismerték az alapító tanítását és üzenetét. Korábban a Mozgalom szervezett úgy nevezett

² Férfi, 36-45 éves.

³ Nő, 1-18 éves.

⁴ Nő, 46-55 éves.

Kentenich atya vetélkedőket, amelyek célja volt, hogy a közösségen belül minél szélesebb körben megismerjék az atya által meghatározott központi értékeket és üzeneteket.

„Három vetélkedőn részt vettünk, nagy élmény volt (...) annyira bele tudtunk mélyülni, hogy a férjem a könyveket bújta (...) és oldalakat olvastunk és volt, hogy azt vettük észre, hogy éjjel fél 3 van és felkiáltott, hogy megtaláltam, nézd csak ezt írta, ez lesz a jó válasz [nevet]. (...) Nagyon nagy élmény volt végig csinálni ezeket a vetélkedőket, sosem a helyezés miatt, hanem nahát most megértettem ezt, hogy miért így gondolta a Kentenich atya, itt most akkor, hogy tudunk továbblépni, vagy milyen érdekes, hogy amit 60-70 évvel ezelőtt írt a Kentenich atya még mindig nem valósult meg az egyházon belül (...) Sokat tanultunk belőle és érdemes volt végig csinálni.”⁵

Kiemelték annak a jelentőségét, hogy a részvétel a házastársak között is összekovácsoló erő volt, hiszen ketten együtt oldották meg a feladatokat. Továbbá a közös tudáskészlet gyarapítása és ezen keresztül a csoport értékeinek felfedezése és mindezzel együtt a vetélkedő közben megélt pozitív érzelmek elengedhetetlen feltételei az identitás érzelmi tartalmakkal való megerősítésének.

„Péter atya rábeszélte a férjemet és ezért elindultunk a Kentenich atyáról szóló vetélkedőn. És ez nagyon fontos impulzus volt nekünk, hogy együtt munkálkodva, hétről hétre még közelebb hozta az egész lelkeséget hozzánk is. (...) Az élet kérdéseire választ ad, annyira sokszor megtapasztaltuk, hogy annyira modernek a Kentenich atya gondolatai és annyira ráilleszhetőek a mai életre is, hogy nagyon sokszor kaptunk tőle választ, meg biztatást (...) A Kentenich atyával való barátság innen indult.”⁶

Egy magabiztos tudás megszerzése arról a közösségről, amelynek tagjaként identifikálják magukat, továbbá az alapító szándékainak megismerése és ráébredés arra, hogy a céljai, megfogalmazásai, kérdésfeltevései, amelyeket egy távoli országban, a jelentől teljesen különböző történelmi és kulturális környezetben tett ma is érvényes, döntő jelentőségű és meghatározó élmény a schönstattos tag számára.

„Az egyházon belül, amit előre látott a Kentenich atya, van olyan, hogy mi még a kérdést sem tudjuk megfogalmazni, nemhogy a változást elkezdni. (...) A bizalom pedagógia az egyházon belül is, hogy megbízom benne, hogy a másik is jól csinálja, hogy tud evangelizálni, hogy tudja hirdetni Isten igéjét és azért ez nagyon sok plébánián nem működik. (...) És ez csak egy kis része az egésznek. (...) Kentenich atya modernül gondolkodott már a 30-as években is.”⁷

A Római Katolikus Egyházhoz való tartozás, az abban való megmaradás, valamint az Egyház szeretetének a közösségben megfogalmazott interpretációját Kentenich nyilatkozataihoz, útmutatásához és életének példájához lehet visszavezetni. A tagok markáns egyházhűségének gyökere Kentenich azon döntéséhez vezethető vissza, hogy az atyának a Mozgalom életre hívásával a célja az volt, hogy belülről formálja meg a Katolikus Egyházat. Még ha az Egyház nem is állt rá készen vagy újító elgondolásával feszegette a hagyományos kereteket, mégis – az útmutatás szerint – mindig a kijelölt kereteken belül kell maradni. Az interjúk során gyakran méltatták Kentenich példamutató egyházhűségét, ám mindemellett felidéztek az atya és az Egyház összetett, olykor problémás kapcsolatát is.

„Engem a történelmi része fogott meg először Kentenich atyának, tehát egyháztörténelmi szempontól az ő jelentősége, szerepe. (...) Az elején amikor olvastunk tőle, kicsit távo-

⁵ Nő, 66-75 éves.

⁶ Nő, 36-45 éves.

⁷ Nő, 66-75 éves.

linak tűnt, illetve az a módszer ahogy olvastunk tőle, (...) az elején nehezebben mentek, de ráérez az ember. (...) Nekem, ami miatt Kantenich atya sokat adott és nagyon fontos, ez az önnevelés (...) és az a hihetetlen nagy egyházszeretet. (...) Egyháztörténetileg nagyon megragadó, hogy már a '30-as '40-es években, az Egyház válságáról vagy a Nyugat-Európa válságáról, amit mond és a második vatikáni zsinatnak is, ő egy hihetetlen előfutár. Ami még meghatározó, hogy mennyire friss és mennyire a saját kora előtt járt. (...) A nagy próféták, a nagy alapítók ők a saját korukban, a saját közegükben nagyon sokszor számkivetést, nagyon sokszor meg nem értést kapnak (...) és hogy ő annyira nagy formátumú volt, hogy nem süllyedt apátiába, nem támadt, nem kereste az egyházi hatalommal a konfliktust, hanem elfogadott. És mindent a gondviselésbe vetett gyakorlati hittel tudott megélni.”⁸

A Schönstatt Mozgalom több mint 100 éves működése alatt az egyházhűségről szóló anekdotából, a csoport alapértékeit, normarendszerét meghatározó axióma lett.

A közösség tagjai Joseph Kantenich egyházszerető magatartását követendő mintaként írják le, hangsúlyozzák, hogy ahogyan ő szerette az Istent és az Egyházat, minden kihívás és száműzetés ellenére, úgy kell a schönstatti tagoknak is szeretni az Istent, az Egyházat, a házastársat, a gyermekeket. A schönstatti közösségi tagok előtt ez a precedens értékű életút áll. Erről a közös értelmezési horizontról – melyben kiemelkedő érték az (egyház)szeretet és hűség – fogalmazzák meg az Egyházzal kapcsolatos elképzeléseiket a schönstattosok.

Tilman Beller (1938–2012)

Tilman Beller schönstatti atya 1983-tól 2005-ig rendszeresen látogatott Magyarországra és előadásokat tartott a schönstatti tanítás iránt érdeklődő házaspároknak. Ezekből az előadásokból fejlődtek ki a magyar schönstatti Családnapok, melyet 1985 nyarától kezdve mind a mai napig minden évben Óbudaváron tartanak (Csermák – Csermák 2001: 88). Figyelemre méltó tény, hogy a magyar mozgalom struktúrájának kialakulásakor – a fennálló politikai rendszer által kényszerített korlátozott mozgástér miatt – a magyar mozgalom nem csatlakozhatott be a nemzetközi áramlatba, annak felépítésében nem a schönstatti szerzetesek vagy szerzetesnővérek, hanem – Tilman atya vezetésével – elsősorban a magyar családok, házaspárok vállaltak aktív szerepet. Így Beller jelentőségteljes szerepe a hazai mozgalom alapításában vitathatatlan. A következőkben feltárom és megvizsgálom, hogy személye és hagyatéka a magyarországi mozgalom tagjainak jelenkori elbeszéléseiben hogyan mutatkozik meg.

„A Tilman atya egy nagyon új rendszert hozott létre, amelyben a családok szolgálnak egymásnak, hogy a vezető házaspárok, a vezető Tilman atya elindított egy képzési rendszert, aminek az lett az eredménye, hogy a kiképzett házaspárok tartják a családnapokat a többi családoknak és nem nővérek vagy atyák. Ez a mai napig így folytatódik és a nagyon sikeres ez a magyar schönstatt modell.”⁹

A családnapokon kialakult előadási struktúrát, miszerint a házaspárok adnak elő házaspároknak, a közösségen belül megjelenő diskurzusokban neki tulajdonítják. Elsősorban hozzá kötik ezt az újítást, amely hatására a Mozgalom képes volt egy olyan, korábban nem látott tudástermelő- és átadó rendszer kidolgozására, ami mindenképpen egyedi, és kiemeli a közösséget a vallási megújulási mozgalmak sorából. A '90-es évek elején a politikai változások után újjáéledő magyar egyházban az ilyen típusú partneri kapcsolat a hívek és a klérus között közel sem volt olyan mindennapi, mint a jelenben.

⁸ Férfi, 46-55 éves.

⁹ Férfi, 56-65 éves.

„Tilman atya nagyon ragaszkodott a magyar sajátosságokhoz és védte is a mozgalmat, hogy (...) csináljuk a magunk útján. (...) Ez nem egy felülről szerveződő dolog és nem úgy volt, hogy idejött x darab nővér vagy atya, hanem alulról a családok felől szerveződött a dolog és pont ezért is erős a családok önrendelkezési joga, önérvényesítési joga. Ez abban is érdekesen tetten érhető, hogy a nem schönstatti papoknak furcsa, hogy (...) holmi házaspárok adnak elő (...) Én nagyon jó dolognak tartom és nagyon hiteles, hogy házaspárok adnak elő.”¹⁰

Egy másik alapvető közösségi identitást alkotó aspektus is fűződik még Beller személyéhez, mégpedig, szintén a kor szellemének némileg ellentmondó újítása volt, hogy az importált mozgalmat, lelkiséget, nem egy az egyben vette át. Nem követte a Németországban és Ausztriában kialakult normákat, hanem arra biztatta és abban támogatta a Gódány házaspárt, hogy – az alapdogmák megtartása mellett – törekedjenek a magyar körülményekhez igazítani és így életképesé tenni az alakuló csoportot. Ahhoz, hogy ezt ő is segíteni tudja vállalta, hogy több mint ötven évesen elkezd magyarul tanulni. Az interjúk során gyakran visszatérő gondolat volt, hogy milyen kiváltságos pozíciókban vannak azok, akik személyesen ismerhették és hallhatták az ő előadásait.

„Hát ez egy csodálatos dolog, mert egy kicsit mindig törte a magyart, de azt mondta, hogy ez egy jel, ha ő megtud tanulni magyarul, az azt jelenti, hogy a Jóisten akarja ezt a szolgálatát itt Magyarországon és magyar nyelven. Nagyon sok élményünk van Tilman atyával és nagyon jó visszaemlékezni rá. Hogy lehet az, hogy valaki ennyire sokat tud a házasságól, úgyhogy papi életet él. Hogy tökéletesen ismeri a problémáinkat, a lehetőségeinket, hogy mit kell nekünk tanulni ez egy csodálatos ember. És az, hogy ezt magyar nyelven megosztotta velünk, ez meg külön egy nagy dolog, egy isteni jel, hogy ideküldött egy embert, aki megtanult magyarul és vette az erőt. És megküzdött ezzel a feladattal és örömmel tette. Csodálatos apostol, nem tudok mást mondani, mint hogy a mindenható Istennek a tökéletes szolgálja volt és hát ő is szent az én szívemben.”¹¹

A családnapiak során lehetőségük volt a résztvevőknek, hogy nyugodt körülmények között találkozzanak Beller-rel, így az első virágzás idején csatlakozott házaspárok és fiatalok többségének van meghatározó személyes élménye vele kapcsolatban. Ezekről általában az interjúk során a főnarratívában számoltak be, vagyis az egyént leginkább meghatározó schönstattos élmények között. Sajátságos világszemléletén, teológiai tanításain és gyakorlati útmutatásain túl emberi odafordulását és a személyes odafigyelés különleges készségét emelték még ki.

„Amikor találkoztam Tilman atyával, az nagyon tetszett, hogy olvasott valamit, általában a Bibliát olvasta, de akárhányszor odamentünk hozzá, becsukta a könyvet. Mert más, csak felnéz a könyvből, de ő becsukta a könyvet és ez akkor feltűnt, hogy úgy látta, hogy körülötte az emberek sokkal fontosabbak, mint amivel ő éppen foglalatlanoskodik. És akár mennyire is elfoglaltnak tűnt, ő mindig becsukta a könyvet és ránk figyelt.”¹²

Ezenkívül a tagok hiteles egyházi személyként tekintettek rá, ha vele találkoztak az egyház egy új arcát tapasztalhatták meg. Ilyen közvetlenséget a klérus tagjairól – kifejezetten a rendszerváltás utáni időszakban – többnyire csak a megújító mozgalmak tagjai tapasztalhattak meg. Különös tisztelettel és adott esetben akár érzelmekkel teli narratívákat fogalmaznak meg róla a schönstattos tagok.

„Ő a szívünkbe látott, a lelkünkbe látott. (...) Mindig bementünk hozzá házaspáros beszélgetésre, először csak figyelt bennünket, egy-két szót kérdezett és a lényegre tapintott

¹⁰ Nő, 36-45 éves.

¹¹ Férfi, 56-65 éves.

¹² Férfi, 36-45 éves.

a válaszban. Olyan ember volt, aki a Jóistennek a jobb keze volt. Mindig nagyon mélyen érintettek a szavai. (...) Nem azt nézte, hogy mi a hibánk, vagy mit nem csinálunk jól, hanem természetesnek vette az emberi gyarlóságokat, azt mondta, hogy ettől nem kell megijedni, nem szabad feladunk. És ő benne mindig az volt, hogy a jót látni mindig mindenben, szabad tévedni (...) hiszen emberek vagyunk.”¹³

A közösségi tagok elmondása szerint, tanításaiban mindig igyekezett a figyelmet Istenre, Máriára és az alapító atyára fordítani, semmiképp sem akart egy „másik”, egy „új” Schönstattot létrehozni, Kentenich tanítását követve ő is hűséges volt az egyházhoz és a Mozgalomhoz.

A vizsgált időszakban is, tíz évvel a halála után a közösségre gyakorolt jelentősége vitathatatlan. Tanítása, személye és befolyása a hazai közösségre tetten érhető olyan tagok beszámolójából is, akik személyes már nem ismerték. A diskurzusok explicit és implicit tartalmaiból, megfogalmazásából kiderül, hogy a magyar schönstatti tagok – a Gódány házaspár mellett – őt tekintik még a Magyar Schönstatt Mozgalom alapítójának, nagy elméletalkotójának, aki a mai formájában működő közösség alapstruktúráját segítette kialakítani, formálta és tanításával tartalommal töltötte meg.

Alapítók és a TeCsEnGó

Az 1980-as évek közepétől lassan kibontakozó mozgalomhoz elsőként csatlakoztak azok a házaspárok, akik később a közösség vezetéséért is felelősséget vállaltak. Az interjúkban a történetek elbeszélése során gyakran az „oszlop” jelzővel illetik őket, hiszen ők a magyarországi mozgalom olyan karizmatikus személyei, akik egész életükben azért dolgoztak, hogy minél több hazai házaspár megismerhesse a schönstatti tanítást.

A TeCsEnGó rövidítés annak a négy házaspárnak a nevéből adódik össze, akik több mint 20 éve át álltak a magyar mozgalom élén. Sikeres vezetői tevékenységük egyik meghatározó eleme, hogy a vezetőség céljai mindig összhangban voltak a Mozgalom érdekeivel, mindannyian azon fáradoztak, hogy tartalmas és értékes munkát végezzenek képességeikhez, tudásukhoz képest, mindezt pedig egy alapvetően demokratikusnak jellemezhető vezetői stílusban tették meg.

„Ther, Csermák, Endrédy és Gódány házaspárokról van szó. Nekünk a TeCsEnGó azért nagyon fontos, mert amikor először Óbudaváron jártunk, ők vezették a mozgalmat a Tilmann atyának a közreműködésével, és ez az eredeti állapot, (...) és az érezhető, hogy ezeket a házaspárokat a Tilmann atyán keresztül a Jóisten választotta.”¹⁴

Ahogy az első virágzás korában Tilmann atya karizmatikus személye meghatározó volt a Mozgalommal ismerkedők számára, úgy a TeCsEnGó házaspárok tanításai és példamutató élete is meghatározta és meghatározza a Mozgalmat a mai napig. Az első olyan házaspárok voltak hazánkban, akik előadásokat tartottak a családnapokon és megosztották tudásukat a többi családdal. A TeCsEnGó együtt növekedett a Mozgalommal, egy hosszú tanulási-fejlődési folyamat eredményeképp, alakultak ki azok a vezetői kompetenciák, amelyek szükségesek voltak egy országos mozgalom működtetéséhez és elindításához.

„És van a sok-sok előadás és ezekből az előadókból, akik nagyon profik lettek és szívesen szolgálnak ők beálltak a TeCsEnGó szervezésében a családnapoknak a lebonyolításába és elvállalták egy részét az előadásoknak. És ez egy sajtószerű modell, mert ezek a családok és ezek a házaspárok nem végeztek teológiát és nem végeztek nagyon

¹³ Nő, 66-75 éves.

¹⁴ Férfi, 56-65 éves.

magas képzést, hanem a Tilmann atya képezte őket ki és a Kentenich atya tanításai alapján mélyültek el a schönstatti tanításba. Ez egy teljesen egyedi dolog, a könnyebb út az lett volna, hogyha jönnek nővérek és atyák, lenyűgöznek minket a tanításukkal és aztán hazamennek. És akkor nézünk, hogy hogyan lehet ezt megvalósítani. De nem, a Tilmann atya, ez egy nagy ajándék, megbízott a családokban, megbízott a házaspárookban, sokat bízott rájuk, és ők sokat teljesítettek, és ennek már megvannak a gyümölcsei.”¹⁵

Aktív részesei voltak a Mozgalom jelenének és jövőjének alakításában, abban, ahogyan a mai ismert struktúra működik. A Schönstatt Mozgalommal kapcsolatos alapélményt befolyásolta a vezetők személyisége, tudása, szociális érzékenysége és a közösség értékeiből következően hangsúlyos volt még a vallási életben mutatott példaértékű kiállásuk. Magatartásukról, önfeláldozó munkájukról és elmélyült hitéletükről, valamint a Mozgalom hazai elindításáért tett cselekedeteikről számos mesternarratíva hangzott el az interjúk során. Habár a vizsgált időszak alatt, már nem vesznek részt aktívan a közösség vezetésében, de részfeladatokat vállalnak és a vezetőségi tagok kikérik egy-egy fontosabb ügyben a véleményüket.

„A TeCsEnGó nagyon jól csinálták, megszilárdították a Mozgalmat.”¹⁶

„Nekünk nagyon nagy példák ők, nagyon tiszteljük őket (...) mind a négy házaspárral megvan a személyes kapcsolatunk (...) tényleg volt olyan, hogy valamivel tanácsra volt szükségünk és megkerestük őket (...) tényleg, ők a bölcsek.”¹⁷

Az elbeszélők által hivatkozott időszak, az „eredeti” állapot, az első virágzás növekedése mind a TeCsEnGó házaspárok tevékenységének idejére esik. Egyfajta nosztalgiával és hálával gondolnak vissza azokra az időkre és az első családokra, akiknek köszönhetően a csoport identitásának egyik meghatározó eleme létrejött, mégpedig az, hogy a Magyar Schönstatt Mozgalom egy önerőből szerveződő és erős családokból álló közösség.

Gódány Róbert (1939–2017) és Gódány Rita (1946–2021)

A TeCsEnGó-ról szóló narratívák közül kiemelkedett még a Gódány házaspárra való visszaemlékezések, elbeszélések diskurzusai. A Mozgalmat hazánkban meghonosító Gódány házaspár, Róbert és Rita cselekedeteinek és tanításának hatása a mai napig érezhetőek a közösségekben belül.

„Az előadó házaspárok a Gódány és a Ther házaspár volt (...) és nekünk ez annyira mély benyomás volt, hogy velük kerültünk először kapcsolatba. (...) Meg azon a héten, nagyon sok, nagyon mély impulzust kaptunk, ilyen jeleket, hogy itt a helyünk. (...) És sok minden volt, ami miatt úgy éreztük, hogy ez nagyon jó és a hét végén bekopogtunk a Gódányékhoz és (...) nagyon bölcsen és imádságos lelkülettel beszélgettek el velünk. (...) Ők mondták, ha szeretnénk (...) hívjuk meg a Szűzanyát az otthonunkba és így kezdődött az egész.”¹⁸

Az interjúk készítése során sok olyan történettel találkoztam, hogy a Gódány házaspár által megtapasztalt bizalom, szeretet és befogadás, az ő hozzáállásuk és ahogy a hétköznapijokban megélték a schönstatti tanítást kulcsélmény volt és döntő jelentőségű, hogy miért ezt a kö-

¹⁵ Férfi, 56-65 éves.

¹⁶ Nő, 46-55 éves.

¹⁷ Nő, 36-45 éves.

¹⁸ Nő, 36-45 éves.

zösséget választották maguknak. Róbert és Rita nem csak a környezetükben, hanem családjukban is hitelesen képviselték azt, amit az előadások megtartása közben tanítottak, így családjukban is tovább adták a Schönstatt szeretetét.

„A nagyszüelim Bécsben kezdték meg a közös életüket (...) és 1983-ban, még bőven a rendszerváltás előtt jöttek vissza Magyarországra. (...) Akkor ők Kentenich atyától, meg Tilmann atyától (...) kaptak egy küldetés arra, hogy a Dunamenti országokban a Schönstattot elterjessék. Tilmann atya óvta őket attól, hogy ne kezdjenek el túl gyorsan belevágni. (...) Aztán úgy hozta az élet, hogy (...) nagyon hamar találkoztak fiatal házaspárokkal, akikkel megtalálták a hangot (...) Három-négy házaspárból a '80-as évek közepén volt egy rendszeresen találkozó mag és ebből nőttek ki a mai családnapok Óbudaváron. (...) Amikor nagyobb lettem és kezdtem ezeket a dolgokat megérteni, láttam rajta, hogy mennyit jelent neki a szentély Óbudaváron. (...) Mennyi munkájuk és erőfeszítésük volt benne, hogy ez létrejöjjön, felnyitja a szememet irántuk is, és az ő életüket, nem csak az unokázós részet látom, hanem kvázi ezt az alkotó és még fiatalon sok munkát és energiát belerakó részt is. Ők Schönstatt nagy öregjei Magyarországon (...) mozgásba hoztak egy nagy művet, aminek tényleg nemzetközi szinten is hatása van.”¹⁹

Az elbeszélésben több olyan narratív elemet is megtalálhatunk, amelyek mentén létrejönnek a Gódány házaspárról szóló hétköznapi diskurzusok. Az első ilyen, hogy a rendszerváltás előtt tértek haza. Az erről szóló beszámolók hangsúlyozásával bátorságukat és elköteleződésüket méltatják, amelyek kiváló tulajdonságai egy vezetőnek, továbbá ezen keresztül a schönstatti lelkiség is felértékelődik, hiszen azért, hogy Magyarországon is megismerjék a schönstatti tanítást, érdemes volt kockáztatni a – sokkal komfortosabbnak tűnő – bécsi életüket, és vállalni a politikai üldözöttségből adódó kitzasztott státuszt. A következő elem hangsúlyozza, hogy bár megérkezésükkor nem volt céljuk direkt missziós tevékenységet folytatni, mégis ahogy ismerős pároknak meséltek a lelkiségről, úgy szinte „önmagától” életrekelt, és egyre többen meglátták benne azokat a tartalmakat és segítséget, amire egy keresztény családnak szüksége lehet ahhoz, hogy elmélyült vallásos életet éljen. A fenti elbeszélést megfogalmazó fiatal, aki unokája a Gódány házaspárnak, pozíciójából adódóan személyesen is közelről ismerte az alapító házaspárt, ám nem maradt meg kapcsolatuk a nagyszülő-unoka státuszban, hanem az ifjú elbeszélő nagyszülei életére és munkásságára példaként tekintett, így idővel ő is kívánta magának, hogy saját jogán schönstattosként mutatkozhasson be, kvázi nem csupán örökségként élte meg státuszát, hanem kihívásként is tekintett rá, így ebből erőt merítve ma is aktív tagja a Mozgalomnak. Ahogy az interjúból is kiderül, a közösségben nagy elismeréssel és hálával tekintenek az ő munkásságukra, így haláluk után a tiszteletükre róluk nevezték el a Mozgalom központjában található egyik előadótermet.

„Van a nagyház és van az új ház mellett, ott az alsó előadó, az az Ozsvári terem, a felső pedig a Gódány Róbert és Rita terem (...) Ott az Ozsvári teremben vannak a fotók a Csaba munkáiról kiállítva.”²⁰

Tevékenységükkel, önfeláldozó munkásságukkal megalapozták az egész magyarországi mozgalom karakterét. Karizmájuk, kisugárzásuk a mai napig jelen van és hatással van, motiválja az egyéneket abban, hogy házaspárként hogyan lehet hiteles hívő életet élni. Ez rendkívül fontos aspektusa a közösség diskurzusainak, hiszen a csatlakozók sokan éppen ezt keresik, amikor úgy döntenek, hogy nem elégszenek meg a „vasárnapi kereszténységgel”.

¹⁹ Férfi, 19-25 éves.

²⁰ Nő, 46-55 éves.

Ozsvári Csaba (1963–2009)

A vizsgált interjúk narratíváiból kiemelkedett még egy fontos esemény, amely a Mozgalom történetében jelentőségteljes volt. Ozsvári Csaba schönstatti közösségi tag életéről, haláláról és annak az egyénre gyakorolt hatásáról szóló történetek az interjúk döntő többségében már a főnarratívában elhangzottak, ám számos esetben a második szakaszban, vagyis a narratív utánakérdés során bontották ki azokat részletesebben. Jellemzően akkor beszéltek róla a tagok, ha a Mozgalom központjáról, vagyis Óbudavárról szóló történeteket fogalmazták meg, hiszen az ott álló kápolna mellett található meg Ozsvári Csaba halálának emlékhelye, így ezzel összekapcsolva alkottak egy narratív történeteszálát; emellett, ha a szimbólumokról, azon belül is a magyar sajátosságokról elbeszéltek diskurzusokat fogalmazták meg, így az Egységkeresztrel összefüggésben alkották meg a róla szóló elbeszéléseket.

„Hát a Csaba egy csodálatos ember volt és én évekig nem tudtam, hogy ő egy nagyon nagy művész. Csak azt tudtam, hogy jó vele találkozni, hogy nagyon jó vele beszélgetni, azonnal a legfontosabb dolgokról beszélgettünk: Egyház, megújulás, az egyháznak a mai helyzete, az országunknak a mai helyzete, (...) hogy mi a van a családjainkkal. Hát évekkel később derült ki, hogy ő ötvös művész, hogy csak egyházi tárgyakat készít, hogy csak az egyháznak szolgál. (...) És az, hogy egy első nagy elköteleződése után, amikor a harmadik szövetségi csoport, ott Óbudaváron, fölkészülten, gyónás után, egy nagyon szép szentmise után, elindultunk együtt egy nagy útra és akkor ezen az úton rögtön egy ilyen isteni beavatkozás történik, hogy emeljük a poharunkat és a Csaba ott meghal. És ott van a T.P. [megjegyzés: ő házi orvos] és jön a mentőhelikopter, meg minden és sehogy sem lehetett visszatartani és akkor ott utána olyan állapotba került a közösség, hogy az ünnepből átmentünk egy megdöbbenésen keresztül egy olyan isteni állapotba, hogy rögtön el kellett búcsúzni a Csabától és abban az állapotban, olyan imák hangoztak el, mint a Csermák Kálmánnak az imája, hogy azt nem lehetett elfelejteni. Azt imádkozta, hogy ha át kell menni ezen a kapun, akkor én így akarok átmenni a kapunk [meghatódik]. Itt van a nővér, itt van a Tilmann atya és itt van az egész közösség. [sír]. (...) Csak a mennyországban fogjuk teljesen megérteni, hogy miért így történt. De a Csaba egy nagy példakép és az, hogy az ő munkái és az élete és életszentsége és az ő szavai, amiket visszatudunk hallgatni, bizonyítják azt, hogy teljesen elkötelezett volt a Jóisten ügyéért, Jézus Krisztusnak az ügyéért, az egyházért, a feleségéért, a családjáért, a nemzetért, ez egy olyan nagy példa.”²¹

A közösség által szimbolikusan felértékelt központi helyszínen, a csoport nyilvánossága előtt történt eseményekről szóló beszámolókból sokat megtudhatunk arról, hogy a közösség hogyan viszonyul a halálhoz. A fenti szövegrészletből először kirajzolódik egy személyes, Ozsvári Csabát, mint közösségi tagot, társat, mint embert bemutató elbeszélés, amelyben hangsúlyos Ozsvári Csaba egyházszeretete. Ez – ahogy korábban már bemutattam – egy központi érték a Mozgalom életében és hangsúlyos alkotóeleme a róla szóló elbeszéléseknek. Majd az események kronologikus bemutatás után, az egyén a vallásos tanítás normáin és fogalmain keresztül értelmezi azokat, majd levonja annak tartalmi jelentését, üzenetét, amelyet a közösség tovább hordoz. Az események súlyából következően – hiszen a közösség egy aktív tagja, akivel baráti viszonyt ápoltak meghalt – azok, akik jelenvoltak nagyon erőteljesen, érzelmekkel teltíten és pontosan emlékeztek vissza a 13 évvel ezelőtti eseményekre. A közösség egyik vezetőjének beszámolója is élénk és eleven képet fest az olvasó elé:

„Azt amit tapasztaltunk Csabával az egy kulcs élmény. Senki nem fogja elfelejteni. (...) A mise után a szentély előtt ott ünnepeltünk, ettünk egy picit, voltak asztalok. És emlékek-

²¹ Férfi, 56-65 éves.

szek, hogy hol álltam nincs messze a szentélytől és rohant a V.K. és mondta, hogy Csaba nagyon rosszul van. És ahogy mondta, éreztem, hogy nem csak kicsit rosszul. Akkor néztem és láttam, hogy a T.P. segített és akkor már a Csaba feküdt a földön. Csak gondoltam, ő segít neki és nyugodt voltam, hogy egy orvos van vele és nem tudtam, hogy ez, amit látok az újraélesztés. (...) És először mindenki rohant, hozott törölközőt, vizet, próbált segíteni, akkor jött egy mentő, átvette P. munkáját és akkor jött egy helikopter. (...). És tovább ment a munka, és valamikor minden lassabban ment, lassabban ment, lassabban ment és megállt. Csaba meghalt. [szünet] Hihetetlen volt. Bénák voltunk. Bénák. Ott állt valaki, ott ült valaki, senki nem mondott semmit. És valaki rájött, hogy el kell búcsúznunk Csabától. És ahogy Csaba ott lefeküdt én kaptam a benyomást: mint Jézus a kereszten. És akkor elbúcsúztunk Csabától. Imádkoztunk, elbúcsúztunk. Ez nagyon fontos volt. Később Tilmann atya észrevette, hogy valaki elvitte Csabát. És Tilmann atya odarohant, hogy kell biztosítanunk ezt a helyet. És akkor köveket tettek oda és ne felejtjük el ezt a helyet, hogy hol volt a Csaba. És Tilmann atya mondta, közel az ég, közel a mennyország. Igazából én sok alatt voltam és szomorú és nem tudtam hinni. Tilmann atya közel volt az éghez akkor és ő mondta hihetlent tapasztaltunk, egy kegyelem betörést. Akkor én még nem ilyen szinten voltam, én még gondoltam a feleségére, a gyerekeire, a fájdalomra én még nem tudtam képzelni, hogy ez egy kegyelem betörés. És később láttam, hogy kegyelem betörés. Mindig marad mindkettő. Ez egy tragédia és mégis, egy kegyelem betörés. (...) Csaba egy szent a mai időknek. Ebben is érzem Isten vezetését. Ez egy nagyon különleges folyamat. (...) Beszélgettem egy társammal és ő mondta, azért ilyen erős a magyar mozgalom, mert vannak ilyen emberek.”²²

A keresztény tanítás alapjaiban határozza meg a halálhoz való viszonyt. Segít elfogadni azt, hiszen nem annak véglegességét, hanem átmeneti jellegét hangsúlyozza, továbbá értelemmel telítődik annak kontextusában, hogy a halál egy olyan áldozat, amelynek pozitív hatásai lehetnek. Ebben az eseményben is megfigyelhető a közösségben hangsúlyos gondolat, amely szerint a szenvedést és a fájdalmat felajánlhatják a kegyelmi tőkébe és az Istenbe vetett hitnek és Máriába vetett bizalomnak hála, ez nem értelmetlen.

„Ez már este volt és nem is tudom, hogy mi volt, megszűnt kicsit az idő. Mi akkor ott... [szünetet tart] ott feküdt a Csaba és a kápolnában imádkoztunk, próbálták újraéleszteni, mindenki ott volt és rózsafüzért mondtunk együtt. És igazából ez nagyon nagy élmény volt, hogy ezt tényleg közösen és mindenki ott térdelt a Szűzanya előtt és annyira lehetett érezni, hogy ott van a Szűzanya meg a Jóisten. (...) És utána, jöttek, hogy vigyék el a Csabát, de mi ott körbeálltunk, egy nagy körbe mindenki beállt a Csaba köré és akkor is még imával elbúcsúztunk tőle és az is nagyon szép volt. Azzal, hogy mindenki megélte ezt a dolgot, nem is lehetett volna másképp megélni, ott a szentély mellett ott Óbudaváron, minthogy a Szűzanya magához vette egyszerűen és tényleg nagyon szépen, hogy ott lehetett, ahol nagyon szeretett lenni, Óbudaváron, ott a szentélynél és a szövetségi közösségben, akikkel bensőségesebb kapcsolatban voltak. Szelid átmenetnek tűnt. Persze nyilván nehéz lehetett a családnak, de mégis azért különleges halál volt. Különleges átmenet, így a Jóistenhez.”²³

A társadalmi megítélésé annak, hogy mit nevezünk „jó halálnak”, azaz milyen idősen, milyen körülmények között való meghalás az akceptálható (szerettei körében, betegségét türelmesen viselve), illetve „rossz halálnak” (tragikusan fiatalon, váratlanul) kultúrákként jelentősen változó (Nagy 2012: 19). Az Ozsvári Csaba halálát elbeszélő narratívákban két versengő diskurzust figyelhetünk meg, hiszen az elhunyt fiatal volt és váratlanul érte a halál, mégis szerettei

²² Nő, 56-65 éves.

²³ Nő, 26-35 éves.

körében történt és a vallásos tanításnak megfelelő rítusok előzték meg (gyónás, áldozás). Továbbá jellemző még ezekre a történetekre, hogy a halállal kapcsolatos tabukról nyíltan beszélnek, ehhez pedig a fogalmi keretet és értelmezési horizontot a vallásos, keresztény eszköz-készlet biztosítja. Ahogy az egyik elbeszélő is reflektál a történetekre, a közösség tagjai számára – akár jelen voltak az eseményen, akár nem – ez kulcsélmény volt.

„Itt volt a műhelye Kispesten és amikor a sógornóm házasodott (...) azt ajándékoztuk, hogy a Csaba ötvözött nekik egy keresztet. (...) És elképesztő élmény volt, hogy (...) őt emberként mennyire hitelesnek és barátanak ismertem meg és mennyire szépen dolgozott. A kiállításon döbrentünk meg, ahol ott voltak a többi egyházi tárgyak, hogy mennyire gyenge minőségűek ahhoz képest, amit a Csaba csinált. Mennyire fontos volt neki ez a Kentenich gondolta, hogy nem adhatunk ki a kezünkből rossz minőségű munkát azért, mert ez egyházas vagy szent téma. Akkor már minden jó nekünk? Hát nem. Minőségnek kell lenni. (...) Ez a mentalitás, jó munkát adunk ki a kezünkből, nem sütjük el csak azért mert egyházi, nincs ilyen. És a Csabánál sem volt ilyen. Becsületos ember volt.”²⁴

Az Ozsvári Csabáról szóló beszámolók egységesen hangsúlyozzák, hogy Ozsvári ismerte Kentenich atya és a schönstatti tanítás üzenetét és a mindennapok során is törekedett arra, hogy a gyakorlatban is megvalósítsa azt. Az életéről szóló elbeszélésekben felfedezhetjük a Schönstatti Mozgalom legfontosabb értékeit: az Isten, a család és az Egyház szeretetét.

„Nagy dolog lenne, ha boldoggá avatnák (...) életében is sokaknak példakép volt (...) ami nekem személyesen vele kapcsolatban mindig eszembe jut (...) hogy ő soha nem mond rosszat az egyházi személyekkel (...) vagy az egyházzal kapcsolatba. Ez nekem annyira megtetszett. Meg a munkáját, ahogy végezte, hogy mindenből a legjobbat adni az Istennek és ez a munkájában is megnyilvánult, hogy a legnemesebb anyagokkal dolgozott és oda tette magát amikor készített az Egyháznak tárgyakat.”²⁵

A beszámolók szerint nemcsak a schönstatti közösség, hanem a tágabb egyházi körök is példaképet látnak benne. Ozsvári munkájával nem csak a Magyar Schönstatti közösséget (Házaspárok útjának stációinak szellemi és gyakorlati megvalósításában nagy szerepe volt az Ozsvári házaspárnak; Egységkereszt) és a Magyar Katolikus Egyházat (például a Missziós kereszt) szolgálata, hanem olyan liturgikus eszközöket készített (például evangéliumoskönyv-borítót), amelyeket az egyházfők is használnak, használtak. Élete, munkássága és halála döntő jelentőségű, hiszen Ozsvári boldoggá avatási eljárása a Katolikus Egyházon belül elindult és ha sikerrel zárul, az elsők között lesz, akit családapaként emelnek a példaképek kitért sorába.

„Nekünk az nem csak egy negatív sokk volt, hanem pozitív is. (...) Kerestük, hogy mi az üzenete annak, hogy ő ott halt meg a kápolna mellett egy ünnepi pillanatban és úgy éreztük, hogy ez arra indít bennünket, hogy a nagyobb egyházi közösség elé állítsuk az ő példáját és van üzenete az ő életének, az ő alkotásainak és a halálának és (...) elindult a boldoggá avatási eljárás.”²⁶

A közösségi tagok elmondásából kiderül, hogy Ozsvári Csaba megtestesíti az egyik legfontosabb schönstatti alapeszményt, mégpedig az életszentségre törekvés példáját. Halálának fokozott közösségi hajtóereje magyarázható a közösségen belül betöltött szerepével; azzal, hogy halála nem a nyilvánosságtól elzárt térben, hanem a Mozgalom központi szimbolikus helyén történt; továbbá, hogy élete során hitelesen képviselte a schönstatti eszmét; valamint, hogy a közösség képes volt halálának tragédiáját a vallásos tanítás és az istenhit segítségével átdolgozni és a feltámadás és az örökélet reményének jelképévé tenni.

²⁴ Nő, 46-55 éves.

²⁵ Nő, 26-35 éves.

²⁶ Nő, 36-45 éves.

Összegzés

A Mozgalom múltját meghatározó karizmatikus vezetőkről és személyekről szóló narratívák megegyeznek abban, hogy a kiemelt személyek tevékenysége, önzetlen munkája és egyedi világnézete nélkül a vizsgált közösség teljesen más fejlődési pályát járt volna be. A közösség múltját őrző narratív visszaemlékezések a vizsgálat során olyan keretet alkottak, amelyben a csoport tagjai kifejezték a csoport összetartozását. Az egyén életútnarratíváján keresztül kifejeződik a közösség általános attitűdje, érték- és normarendszere és világnézete is. Így nem csupán reprodukálja annak történetét, hanem meghatározza, kiemeli annak erényeit és követendő példává teszi a többi tag számára. Továbbá azokat a schönstattosokat, akik ismerik vagy átélték ezeket a történeteket, a közös emlékezet élményközösségként összekapcsolja.

Összefoglalva a kutatás kérdésére adott válaszként megfogalmazhatjuk, hogy a karizmatikus emberek életéről szóló beszámolók, egyszerre vonatkoznak a társadalmi- csoportos és az egyéni-szubjektív világra, hiszen ezeken keresztül kifejeződik a közösség általános attitűdje, érték- és normarendszere és a közösségi tag személyes világnézete is. Az élettörténetekről szóló egyéni narratívák közös pontjai bizonyítják, hogy a csoport ezeken az egységes, összecsengő narratívákon keresztül segít az egyének számára értelmezni a világot és az abban elfoglalt pozíciójukat. A Schönstatt Mozgalom alapítóiról és kiemelkedő alakjairól szóló elbeszélések tehát a múlt feltárásával és a jelentősebb történelmi mozzanatok diskurzusba foglalásával nem pusztán a jelent keretezik és értékelik fel, hanem a tagok számára iránymutató, komplex viszonyrendszereket hoznak létre. Ezek a történetek kijelölik a kollektív hozzáállást többek között a Római Katolikus Egyházhhoz, a papsághoz, a házasság intézményéhez, az életszentséghez, a családhoz, Istenhez, Máriához, az alapításhoz és magához a Mozgalomhoz is. A közös emlékezetten keresztül reprodukált és interpretált történetek élményközösségként kötik össze a schönstattos tagokat, továbbá magyarázatot szolgálnak a jelen állapotára, vagyis a gazdagon strukturált értékközösség létrejöttére.

IRODALOM

- Anderson, Claire – Kirkpatrick, Susan (2016) Narrative interviewing. *International Journal of Clinical Pharmacy*, volume 38. 631–634. <https://doi.org/10.1007/s11096-015-0222-0>
- Babbie, Earl (2003) *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest, Balassi Kiadó.
- Bauer, Martin W. – Gaskell, George (2000) *Qualitative Researching with Text, Image and Sound: A Practical Handbook for Social Research*. London, SAGE Publications Ltd. <https://doi.org/10.4135/9781849209731>
- Belli, Gabriella (2010) Bridging the researcher-practitioner gap: Views from different fields. Data and context in statistics education. http://icots.info/8/cd/pdfs/invited/ICOTS8_1D3_BELLI.pdf. Letöltve: 2022.01.19.
- Bondarenko, O. V. – Leonova, M. C. (2010) Религиозная Идентичность: экспликация понятия. Гуманитарные и социальные науки. 2010/6. 285–291.
- Bögre Zsuzsa (2020) Az identitás két történelmi modellje és a narratív identitás. In: A. Gergely András – Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor – Kovács Éva – Paksi Veronika (szerk.) *Kultúra, közösség és társadalom: Tanulmányok Tibori Timea tiszteletére*. Budapest, Társadalomtudományi Kutatóközpont – Magyar Szociológiai Társaság. 241–255.
- Brubaker, Rogers – Cooper, Frederick (2000) Beyond „Identity”. *Theory and Society*. 29. 1–47. <https://doi.org/10.1023/A:1007068714468>

- Calhoun, Craig (1998) The problem of identity in collective action. In: Auyero, Javier (ed.) *Caja De Herramientas. El Lugar De la Cultura En la Sociologia Norteamericana*. Universidad Nacional de Quilmes, Buenos Aires, Argentina.
- Cho, Eunil David (2021) Do We All Live Story-Shaped Lives? Narrative Identity, Episodic Life, and Religious Experience. *Religions*. 12(2) 71.
<https://www.mdpi.com/2077-1444/12/2/71>. Letöltve: 2021.07.04.
<https://doi.org/10.3390/rel12020071>
- Clarke, Simon (2008) Culture and Identity. In: Bennett, Tony – Frow, John (eds.) *Cultural Analysis*. 510–529. <https://doi.org/10.4135/9781848608443.n25>
- Cohen, Anthony P. (1997) A kultúra, mint identitás egy antropológus szemével. In: Zentai Violetta (szerk.) *Politikai antropológia*. Budapest, Századvég. 101–108.
- Csermák Kálmán – Csermák Alice (2001) *KENTENICH JÓZSEF Schönstatt alapítója és atyja*. Óbudavár, Családakadémia – Óbudavár Egyesület Kiadó.
- Csordas, Thomas J. (2007) Global religion and the re-enchantment of the world: The case of the Catholic Charismatic Renewal. *Anthropological Theory*. Volume: 7. Issue: 3. 295–314.
<https://doi.org/10.1177/1463499607080192>
- Dobratz, Betty A. (2001) The Role of Religion in the Collective Identity of the White Racialist Movement. *Journal for the Scientific Study of Religion*. Vol. 40, No. 2. 287–301.
<https://doi.org/10.1111/0021-8294.00056>
- Đurić-Milovanović, Aleksandra (2021) “Hidden Religious Landscapes”: Religious Minorities and Religious Renewal Movements in the Borderlands of the Serbian and Romanian Banat. *Balkanica*, 2021, Issue: 52. 193–212. <https://doi.org/10.2298/BALC2152193D>
- Gereben, Ferenc (2005) Nemzeti és vallási identitás kisebbségi és többségi helyzetben. In: Pusztai, Gabriella (szerk.) *Régió és oktatás európai dimenzióban*. Debrecen, Magyarország: Doktoranduszok Kiss Árpád Közhasznú Egyesülete. 206–210.
- Gooren, Henri (2012) The Catholic Charismatic Renewal in Latin America. *The Journal of the Society for Pentecostal Studies*, Volume 34. Issue 2. 185–207.
<https://doi.org/10.1163/157007412X642399>
- Griffin, Nicholas (1977) *Relative Identity*. Oxford University Press.
- Havasi Virág (2018) Keresztény új vallási és vallási mozgalmak Magyarországon 1945-től napjainkig. *Egyháztörténeti Szemle*, XIX/4. 106–128.
- Hornyacsek Júlia (2014) *A tudományos kutatás elmélete és módszertana*. Budapest, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar.
- Jenkins, Richard (2002) Az etnicitás újragondolása: identitás, kategorizáció és hatalom. *Magyar kisebbség*, 7. évf. 4. (26.) sz.
https://epa.oszk.hu/02100/02169/00021/pdf/020_426.pdf
- Kamarás István (1994) Bensőséges bázisok. Katolikus kisközösségek Magyarországon. Országos Közoktatási Intézet.
- Kántor, Zoltán (2001) Az identitás kapcsán. *Provincia*, 2001/11.
- Kovács Éva (2007) Interjú módszerek és technikák. In: Kovács Éva. (szerk.) *Közösségtanulmány: Módszertani jegyzet*. Néprajzi Múzeum. PTE–BTK Kommunikáció- és Média-tudományi tanszék. 269–277.
- Kovács Éva (2011) A narratív módszertanok politikája. *Forrás*, 2011/7–8. sz. 3–20.

- Lietz, Petra (2009) Research into questionnaire design: A summary of the literature. *International Journal of Market Research*. 52(2). 249–272.
<https://doi.org/10.2501/S147078530920120X>
- Máté-Tóth András (2012) Vallási identitásfaktorok. In: Balog, Iván – Balogh, Péter – Jancsák, Csaba – Lencsés, Gyula – Lőrinczi, János – Rácz, Attila – Vincze, Anikó (szerk.) *A szociológia szemüvegén keresztül: Tanulmányok Feleky Gábor 60. születésnapjára*. Szeged, Magyarország: Belvedere Meridionale. 206–216.
- Mitev Ariel Zoltán (2006) Végtelen történet: A narratív elemzés alkalmazhatósága a marketing-kutatásban. *Vezetéstudomány*. XXXVII./10. 33–41.
<https://doi.org/10.14267/VEZTUD.2006.10.04>
- Molnár Dániel (2010). Empirikus kutatási módszerek a szervezetfejlesztésben. *Humán Innovációs Szemle*. 1. (1–2). 61–72.
- Nagy Zsófia (2012) Jó élet és jó halál a magyarországi gyászjelentések tükrében. *Médiakutató*. XIII/IV. 7–20.
- Ponzetti, James (2014) Renewal in Catholic community life and New Monasticism: The way of a contemporary religious communal movement. *The Journal for the Sociological Integration of Religion and Society*. Volume 4, No. 2. 35–50.
- P. Szilczl Dóra (2018) Bevezetés a kritikai diskurzuselemzésbe. *Jel-Kép*, 2018/3. 2–23.
<https://doi.org/10.20520/JEL-KEP.2018.3.3>
- Setran, David (2020). “Sowing the Story”: Narrative Identity and Emerging Adult Formation. *Christian Education Journal*. Vol. 17(1). 92–109.
<https://doi.org/10.1177/0739891319899659>
- Somers, Margaret R. (1994) The narrative constitution of identity: A relational and network approach. *Theory and Society*, Vol. 23. No. 5. 605–649.
<https://doi.org/10.1007/BF00992905>
- Sólyom Barbara (2015) A kontaktushipotézis elmélete és működése egy sváb-magyar faluban. *Kultúra és közösség*. IV. folyam, VI. évfolyam, 2015/III. szám. 49–57.
- Stachel, Peter (2007) Identitás. A kortárs társadalom- és kultúratudományok egy központi fogalmának genezise, inflálódása és problémái. *Regio*, 18/4. 3–33.
- Swann, William B. Jr. – Bosson, Jennifer K. (2010). Self and identity. In: Fiske, Susan T. – Gilbert, Daniel T. – Lindzey, Gardner (eds.) *Handbook of social psychology*. 589–628.
- Újvári Edit (2009) A kulturális identitás kutatási perspektívái. In: *Tudományos és művészeti műhelymunkák: új utakon a Pedagógusképző Kar című konferencia előadásai*. 269–272.
- Vincze Orsolya (2007) Mentális kifejezések jelentősége a perspektíva felvételben a csoport-identitás tükrében. In: Tanács Attila és Csendes Dóra (szerk.) *V. Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferenciakötet*. Szegedi Tudományegyetem Informatikai Tanszékcsoport, Szeged. 250–258.